

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.33>

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Гарасимів Т.З.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного та кримінального права*

*Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти*

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID: 0000-0002-4627-4774

e-mail: Taras.Z.Harasymiv@lpnu.ua

Гарасимів Т.З. Правовий механізм профілактики девіантної поведінки неповнолітніх.

У статті схарактеризовано правовий механізм профілактики девіантної поведінки неповнолітніх, зокрема проаналізовано зв'язок соціальної депривації та девіантної поведінки у неповнолітніх, розкрито зміст, форми і методи правової роботи із соціально депривованими неповнолітніми особами. Виокремлено два види девіантної поведінки: зовнішню та внутрішню, що відрізняються своїми цілями. Зовнішня девіантна поведінка неповнолітнього спрямована на порушення правових норм і суспільних засад, що є небезпечною не лише для нього, але й соціуму. Внутрішня девіантна поведінка неповнолітнього спрямована на дезінтеграцію та саморуйнування своєї особистості, такі дії створюють лише тимчасове, короткочасне задоволення, і зазвичай перешкоджають його майбутньому благополучному розвитку.

Зазначено, що основним чинником формування девіацій в осіб неповнолітнього віку є соціальна депривація – відхилення індивідуальних стандартів неповнолітнього від реальних соціальних норм суспільства. Відтак, у межах правового механізму профілактики девіантної поведінки неповнолітніх можемо виокремити три основні напрямки роботи: соціально-педагогічна та правова профілактика, превентивна допомога (психологічна, правова) і корекція, адаптація, реабілітація та ресоціалізація. У реалізації цих напрямів повинні брати активну участь суб'єкти профілактики девіантної поведінки неповнолітніх, які нами вищеозначені.

На основі узагальнення наукової літератури та практики профілактики девіантної поведінки систематизовано та відібрано такі ефективні напрямки, як активне інформування підлітків про наслідки вживання різних видів алко-, нарко- та токсичних речовин за рахунок підключення ЗМІ та інтернет-контенту, поширення наочних засобів, проведення «круглих столів», лекцій та бесід; роз'яснення правових норм, що стосуються різних аспектів асоціальної поведінки шляхом залучення фахівців правової сфери та запровадження їх тісної взаємодії з підлітками та їхніми батьками; формування навичок активного та культурного проведення дозвілля; надання консультативної допомоги з вирішення проблем (консультації юриста, психолога, лікаря, педагога, консультування за допомогою ЗМІ); актуалізація тренду здорового способу життя; створення умов для самореалізації особистості в різних видах творчої, інтелектуальної, громадської діяльності.

Ключові слова: неповнолітній, девіація, девіантна поведінка, суспільні засади, правові норми, підліткові правопорушення, злочинність, правовий механізм, профілактика.

Harasymiw T.Z. Legal mechanism for preventing deviant behavior of minors.

The article describes the legal mechanism for preventing deviant behavior of minors, in particular, the relationship between social deprivation and deviant behavior in minors is analyzed, the content, forms and methods of legal work with socially deprived minors are revealed. Two types of deviant behavior are distinguished: external and internal, which differ in their goals. External deviant behavior of a minor is aimed at violating legal norms and social principles, which is dangerous not only for him,

but also for society. Internal deviant behavior of a minor is aimed at disintegration and self-destruction of his personality, such actions create only temporary, short-term pleasure, and usually hinder his future successful development.

It is noted that the main factor in the formation of deviations in minors is social deprivation - the deviation of the individual standards of a minor from the real social norms of society. Therefore, within the framework of the legal mechanism for the prevention of deviant behavior of minors, we can distinguish three main areas of work: socio-pedagogical and legal prevention, preventive assistance (psychological, legal) and correction, adaptation, rehabilitation and resocialization. The subjects of the prevention of deviant behavior of minors, which we have identified above, should actively participate in the implementation of these areas.

Based on the generalization of scientific literature and practice of the prevention of deviant behavior, such effective areas as active informing adolescents about the consequences of the use of various types of alcohol, drugs and toxic substances by connecting the media and Internet content, distributing visual aids, holding «round tables», lectures and conversations; clarification of legal norms concerning various aspects of asocial behavior by involving legal professionals and establishing their close interaction with adolescents and their parents; formation of skills for active and cultural leisure activities; provision of advisory assistance in solving problems (consultations of a lawyer, psychologist, doctor, teacher, counseling through the media); updating the trend of a healthy lifestyle; creation of conditions for self-realization of the individual in various types of creative, intellectual, and social activities.

Key words: minor, deviation, deviant behavior, social principles, legal norms, adolescent offenses, crime, legal mechanism, prevention.

Постановка проблеми. Війна російської федерації проти України призвела до суттєвих трансформацій в усіх сферах суспільного життя. Разом із позитивними змінами, стимулюючими чинниками удосконалення різних аспектів діяльності людини (патріотичної, волонтерської, капеланської), посилилися низка негативних тенденцій: безробіття, соціально-економічна нестабільність, зниження рівня життя багатьох людей, еміграція, внутрішнє переміщення населення, соціально-психологічна дезорієнтація та дезадаптація, стресові розлади, складна кримінальна обстановка тощо. Всі ці сформовані тенденції зумовлюють поширення у соціумі таких несприятливих явищ як: моральну деградацію, алкоголізм і наркоманію, бродяжництво, проституцію, зростання злочинності та інші.

Війна впливає на кожного громадянина, і змінює його поведінку, проте найбільш чутливіми до соціальних катаклізмів є саме неповнолітні. У цьому віці найбільше простежуються такі поведінкові характеристики: недисциплінованість, невміння володіти собою, конфліктність, агресивність, на яких часто і розвиваються підліткові правопорушення та злочинність. Проблеми девіантної поведінки неповнолітніх зумовлені особливими обставинами сучасного розвитку українського суспільства. Під час будь-якої соціальної катастрофи, а війна є однією з найбільших, поведінка людини може набувати девіантного характеру внаслідок дезінтеграції суспільно-моральних і правових норм, зростання соціального напруження та стресових чинників. Тому війна в Україні, її тривожні тенденції, актуалізують проблему визначення особливостей формування девіантної поведінки неповнолітніх, розгляду та удосконалення правового механізму профілактики девіантної поведінки неповнолітніх.

Стан опрацювання проблематики. Аналіз наукових досліджень з актуалізованої нами проблеми показав, що зміст девіантної поведінки значно розширився внаслідок появи нових форм девіацій, асоціальних і протиправних дій неповнолітніх: алкоголізації, токсикоманії, інтернет-залежності, ігроманії (О. Віцько, К. Борщ, О. Гузьман, Я. Шуригайло) та ін. Слід відзначити, що розгляд девіантної поведінки неповнолітніх є міждисциплінарною проблемою з огляду на її багатоаспектність. Особливу цінність у здійсненні цієї наукової розробки мали праці таких вчених: Т. Журавель, Ю. Удовенко [2], А. Ком'яга, В. Головка [3], В. Павелків, О. Малахова [4], Л. Гачак-Величко [5], Н. Рогатинська Н. Чижовська [7], А. Самойлов [8], Н. Максимова [9] та інші. Разом з тим, питання правового механізму профілактики девіантної поведінки неповнолітніх є малодослідженими, залишається сталими у практиці, позаяк методи та технології профілактики не мають дотепер помітного позитивного впливу у суспільстві.

Мета статті – схарактеризувати правовий механізм профілактики девіантної поведінки неповнолітніх, зокрема проаналізувати зв'язок соціальної депривації та девіантної поведінки у непо-

внелітніх, розкрити зміст, форми і методи правової роботи із соціально депривованими неповнолітніми особами.

Виклад основного матеріалу. Девіантна поведінки (*deviant behavior*) – це вчинок або дія людини (групи людей), що не відповідає офіційно встановленим або ж таким, що фактично сформувалися в даному суспільстві (культурі, субкультурі, групі) нормам і очікуванням. При цьому під офіційно встановленими слід розуміти формальні, правові норми, а під фактично сформованими – існуючі норми моралі, звичаї, традиції [1, с. 176]. Щодо девіантної поведінки неповнолітніх – це відхилення від узвичаєних моральних засад чи порушення встановлених правових норм: втеча з дому, бродяжництво, пропуски навчальних занять або взагалі відмова від навчання, брехня, агресивна поведінка, проміскуїтет, вульгарні графіті, деструктивна субкультура, комп'ютерна залежність, харчові аддукції тощо.

Історіографічний огляд показує, що вченими здебільшого виокремлюються такі види девіантної поведінки неповнолітніх осіб як: агресивна поведінка, аутоагресія, акцентуїтована поведінка, асоціальна поведінка, дезадаптивна поведінка, аномальна поведінка, деструктивна поведінка, адиктивна поведінка, конфліктна поведінка, делінквентна поведінка та ін.

Втім, опираючись на праці вченого-педагога Т. Журавель та вченого-психолога Ю. Удовенко [2] вважаємо, що у правовому контексті доцільно виокремлювати два види девіантної поведінки: зовнішню та внутрішню, що відрізняються своїми цілями.

Зовнішня девіантна поведінка неповнолітнього спрямована на порушення правових норм і суспільних засад, що є небезпечною не лише для нього, але й соціуму. Законодавство України за такі дії неповнолітнього здебільшого передбачає юридичну відповідальність – цивільну, адміністративну, кримінальну. Формами зовнішньої девіантної поведінки є: моральне приниження інших осіб (булінг, провокування конфліктів, психологічне насильство, образливе чіпляння тощо); порушення соціальних норм (пропущення навчальних занять чи відмова від навчання, бродяжництво, втеча з дому, обман, агресивна поведінка, гвалт, крики з хуліганських мотивів у громадських місцях у нічний час, поява у громадському місці в оголеному вигляді; тощо); лихослів'я (вживання нецензурної лексики); екоцид (нанесення збитків об'єктам природи: підпали, забруднення природного середовища, знищення тварин); жорстокість до тварин (знуцання, тортури, омертвлення); вандалізм (псування неживих предметів, пам'яток культури, історії, витворів мистецтва, графіті (настінні малюнки) непристойного характеру); умисне заподіяння фізичних збитків іншим людям (хуліганство, крадіжки, побої, вбивство).

Внутрішня девіантна поведінка неповнолітнього спрямована на дезінтеграцію та саморуйнування своєї особистості, такі дії створюють лише тимчасове, короточасне задоволення, і зазвичай перешкоджають його майбутньому благополучному розвитку. Серед форм внутрішньої девіантної поведінки можемо виокремити: зловживання алкоголем/наркотиками, куріння; патологічну пристрасть до соціальних мереж, комп'ютерних та азартних ігор; розлади харчової поведінки (переїдання, голодування, недоїдання); надмірна видозміна власного тіла (татування, пірсинг, шрамування); імпульсивну та ризиковану сексуальну поведінку (проституцію, безладні статеві відносини); дії з ризиком для життя (зацепінг, паркур та ін.); самоушкодження (різання, висмикування волосся, опіки); спроба самогубства (навмисне позбавлення себе життя) та ін.

Залежно від типу порушення норм вчені А. Ком'яга та М. Головка девіантну поведінку неповнолітніх класифікують за такими ознаками:

- за рівнем або масштабами відхиленнями (індивідуальні або масові);
- за орієнтацією відхилень на зовнішнє середовище (сімейні непорозуміння, насильницькі злочини та ін.) чи на самого себе (алкоголізм, наркоманія, суїциди та ін.);
- за належністю до тієї чи іншої соціальної групи (субкультури), статево-віковими чи гендерними особливостями;
- за правопорушенням (кримінальне, адміністративне) та аморальними вчинками (п'янство, проституція) [3, с. 119].

Загалом підтримуємо вчених у запропонованій класифікації, однак, на нашу думку, вона потребує розширення за такими критеріями: глобальними процесами (технічним прогресом, ІТ-технологіями, модою, ЗМІ та ін.); за державницькою орієнтацією (правова система, державна політика); ціннісними орієнтаціями (моральними, патріотичними, релігійними) тощо. Запропоновані критерії такого поділу пов'язані з динамікою розвитку не лише соціуму, але кожної особистості з її мікросоціальним і соціальним середовищем, а також глобальними ви-

кликами та воєнними реаліями, що безпосередньо впливають на кожну людину, і зокрема неповнолітню особу.

Серед основних чинників формування девіантної поведінки неповнолітніх В. Павелків виокремлює: зовнішні умови фізичного середовища; зовнішні соціальні умови; внутрішні спадково-біологічні і конституційні передумови; внутрішньо особистісні причини і механізми девіантної поведінки [4, с. 157]. На думку Л. Гачак-Величко основними чинниками, які викликають розвиток девіантних форм поведінки неповнолітніх, є зовнішні та внутрішні чинники, а саме: біологічні, соціальні, педагогічні, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні (внутрішньо-особистісні) [5, с. 157]. Нами вважається, що основними чинниками девіацій у поведінці неповнолітніх є генетична спадковість, домашнє середовище, соціально-економічні умови, психологічна сформованість, моральні установки, педагогічно-навчальна атмосфера, інформаційно-технічний прогрес, комунікаційна спроможність, суспільно-економічні кризи, конфлікти (етнічні, релігійні, расові), військова агресія та дієвість національної правової системи тощо.

Задля зниження рівня вчинення правопорушень у середовищі неповнолітніх осіб слід застосувати сучасні форми та методи профілактичних заходів, а також оперативне визначення причин та умов, які призводять до девіантної поведінки неповнолітніх, якісного планування та проведення необхідних профілактичних заходів.

Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх – це цілеспрямований процес організації та реалізації комплексу заходів щодо попередження, подолання або нейтралізації чинників, які зумовлюють девіації у поведінці неповнолітніх. Суб'єктивну складову профілактики девіантної поведінки неповнолітніх становлять: 1) центральні органи виконавчої влади, які забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; 2) уповноважені підрозділи органів Національної поліції; 3) спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; 4) освітні заклади (зокрема, школи, училища соціальної реабілітації тощо); 5) центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; 6) центри соціально-психологічної реабілітації; 7) недержавні організації (громадські, благодійні, релігійні); 8) фізичні особи та ін. Як бачимо, у нашій державі сформований цілий комплекс інститутів, що повинні здійснювати профілактичну діяльність девіантній поведінці неповнолітніх, однак як показує практика позитивні результати є мінімальними.

Звісно, що поведінка людей, зокрема неповнолітніх, під час війни вкрай змінюється через поєднання низки чинників: психологічні травми, соціально-економічну нестабільність, зниження рівня життя, освітні новації, внутрішнє переміщення населення, втрату близьких та житла, що сприяють виникненню девіантної поведінки серед неповнолітніх. Через свої вікові особливості вони більше схильні до асоціальних вчинків, тому у таких умовах державні програми підтримки, освіта та робота з психічним здоров'ям населення стають життєво необхідними для профілактики девіантної поведінки неповнолітніх.

Основним чинником формування девіацій в осіб неповнолітнього віку є соціальна депривація – відхилення індивідуальних стандартів неповнолітнього від реальних соціальних норм суспільства. Відтак, у межах правового механізму профілактики девіантної поведінки неповнолітніх можемо виокремити три основні напрямки роботи: соціально-педагогічна та правова профілактика, превентивна допомога (психологічна, правова) і корекція, адаптація, реабілітація та ресоціалізація [4, с. 160]. У реалізації цих напрямів повинні брати активну участь суб'єкти профілактики девіантної поведінки неповнолітніх, які нами вищеозначені.

Соціально-педагогічна профілактика – це система освітньо-профілактичних заходів і педагогічних моделей впливу на неповнолітню особу з метою попередження, подолання або нейтралізації наслідків соціальної депривації, та сформованих у результаті неї девіацій. Вона повинна ґрунтуватися на позитивній педагогічній діяльності, яка цілеспрямована на виявлення та елімінацію несприятливих чинників, що обумовлюють відхилення психологічного, морального, правового та соціального розвитку неповнолітніх, їхньої поведінки, стану здоров'я. Здебільшого соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки неповнолітніх здійснюється за місцем їх проживання, навчання, оздоровлення, проведення дозвілля тощо. Зміст такої профілактики полягає у формуванні знань, умінь, установок і мотивів вибору соціально схвалюваних і правових моделей поведінки; підготовці та поширюванні превентивної інформації через ЗМІ, друковані та інтернет засоби; проведення інтерактивних заходів (тренінгів, неформальних заходів, виховних годин тощо).

Слід зауважити, що соціально-педагогічна та правова профілактика девіантної поведінки здійснюється зусиллями соціально-психологічних і правових центрів, педагогів, співробітників соціальних служб, служб у справах неповнолітніх, працівниками правоохоронних органів та ін. Однак у цьому напрямі існує чимало проблем, які пов'язані з відсутністю налагодженої співпраці між різними суб'єктами профілактики девіантної поведінки неповнолітніх, використанні зазвичай групових масових форм роботи та обмеженому використанні інноваційних інтерактивних методів (рольових ігор, тренінгів тощо), які розвивають належний світогляд неповнолітніх.

Як показує статистика центрів соціальних служб для молоді, сформована на свідченнях самих неповнолітніх, причинами скоєння правопорушень: не усвідомлення наслідків своїх вчинків – 67 %; надмірне вживання алкоголю, наркотиків – 28 %; незнання законів України – 5 %; недостатнє виховання та увага з боку батьків – 59 %; вплив друзів, негативної компанії – 50 %; важке матеріальне становище – 18,5 % [6]. Відтак, серед визначальних чинників ризику щодо впливу на девіантну поведінку можемо віднести: недостатній рівень правосвідомості та правових знань; брак організованої системи дозвілля; вживання алкогольних та наркотичних речовин; низький рівень правових знань батьків та недостатня увага з їхнього боку до виховання тощо. Отже, профілактична діяльність щодо девіантної поведінки повинна здійснюватися як у межах навчального процесу, так і в дозвільний час. Форми та методи роботи мають відповідати запитам неповнолітніх, викликати у них зацікавлення та спонукати до позитивних дій.

Превентивна допомога та корекція – це здійснення психолого-педагогічної, правової, соціальної та медичної діяльності, метою якої є допомога «групам ризику» неповнолітніх. Цей напрям профілактичної роботи передбачає психолого-педагогічний, правовий та соціально-терапевтичний вплив на особистість з метою освоєння методів самодопомоги, допомоги інших щодо вирішення проблем, які провокують девіантну поведінку. У цьому аспекті доцільним є реалізація програм превентивного виховання з «групами ризику» із залученням державних, правових, громадських, конфесійних організацій, волонтерів; патронажної роботи з «групами ризику», неповнолітніми з дисфункціональних сімей, що сприяє усуненню соціально-психологічних передумов девіантної поведінки; різних форм превентивної освіти за місцем проживання, навчання, проведення дозвілля тощо. Основними напрямками превентивного виховання є прищеплення підліткам моральних та правових цінностей, підвищення їхнього інтелектуального розвитку, підтримка фізичного здоров'я, сприяння розвитку творчих здібностей, формування самоконтролю та соціальних і правових навичок [7, с. 203].

Адаптація, реабілітація та ресоціалізація – це реконструкція соціокультурного оточення для різних категорій неповнолітніх, надання допомоги у навчанні, правової та моральної допомоги підтримки для відновлення втрачених соціальних зв'язків або адаптації до нової соціальної реальності. У межах цієї роботи слід:

- створити науково-методичне забезпечення превентивної соціально-терапевтичної діяльності закладах освіти, зокрема дитячих будинках, інтернатах та інших спеціалізованих закладах;
- налагодити співпрацю та науково-методичну підтримку роботи центрів соціальної адаптації, анонімних наркологічних кабінетів, діагностично-консультативних центрів, до функцій яких входить вирішення проблем девіантної поведінки неповнолітніх;
- створити систему науково-методичної допомоги у організації та розвитку терапевтичних груп взаємопідтримки неповнолітніх;
- інтегрувати у систему превентивної діяльності вітчизняного та світового досвіду соціальної адаптації та реабілітації.

Система превентивного виховання повинна бути побудована на основі принципів комплексності, системності, інтегративності, мобільності, наступності, конкретності, реалістичності, етичності [8, с. 99]. Передбачуваним результатом цього стане створення оптимальної структури превентивного виховання, яка буде сприяти: активізації діяльності вчених, фахівців, консультантів, практичних працівників у дослідженні й вирішенні проблем превентивного виховання; залученню освітніх, медичних, соціальних та правоохоронних установ до реалізації завдань попередження поширення різних форм девіантної поведінки серед дітей та молоді, спричинених соціальними деприваціями; зміні установок і моделей поведінки підлітків «групи ризику» тощо.

Серед найефективніших технологій роботи з девіантами, що зазнали соціальної депривації, являється соціально-правова профілактика – комплекс державних, правових, суспільних, соціально-медичних та організаційно-виховних заходів, які спрямовані на попередження, елімінацію та

нейтралізацію основних чинників, які викликають різні за своїм характером соціальні негативні відхилення та небезпечні, шкідливі діяння. Метою соціально-правової профілактики є створення передумов для формування законослухняної, високоморальної особистості.

Ефективною також є методика профілактики та корекції соціальної депривації серед неповнолітніх. Приміром, за умови правильної організації, може бути соціальне опікування (патронаж), що є особливою формою державного захисту прав особистості, майна недієздатних та інших громадян у випадках, визначених законом. Соціальне опікування – це технологія, що передбачає виявлення осіб, які потребують опіки, вибір для них належних опікунів, належну роботу з ними, ефективне регулювання відносин між опікунами та опікуваними, захист прав й інтересів останніх. Патронаж передбачає проведення профілактичних, оздоровчих, санітарно-просвітницьких заходів та надання соціальних послуг.

Серед корекції девіацій неповнолітніх слід виокремити метод соціальної реабілітації, який сприяє відновленню здатності неповнолітнього до життєдіяльності в суспільній реальності. Метод соціальної реабілітації передбачає насамперед індивідуальні та групові консультації психологічного та правового характеру з метою успішної адаптації неповнолітнього до соціального середовища; формування позитивної «Я-концепції», психологічну та правову підтримку у процесі адаптації до певного соціуму; корекції негативних моделей поведінки, спричинених соціальною депривацією.

Аналізуючи методи соціально-правової допомоги та корекції девіацій неповнолітніх осіб доцільно також відзначити соціально-правову терапію, яка є цілеспрямованим процесом практичного впливу державних структур, громадських організацій та об'єднань, мікросередовища на конкретні форми прояву соціальних відносин чи соціальних дій. Соціально-правова терапія – це комплекс взаємозалежних заходів правового, соціально-економічного, організаційно-виховного та суспільно-психологічного характеру, що сприяють нормалізації поведінки неповнолітніх [9, с. 37].

У процесі роботи з неповнолітніми також слід застосовувати технологію правового та соціально-психологічного консультування, що передбачає надання допомоги шляхом цілеспрямованого та інформаційного впливу на людину чи малу групу з приводу їхньої соціалізації, відновлення й оптимізації соціальних функцій, орієнтирів, вироблення соціальних норм спілкування. Використання даної технології у процесі попередження та корекції соціальної депривації неповнолітніх є доволі ефективною, позаяк забезпечує один такий запит цього вікового періоду як об'єднання у групи. Оточення відіграє вкрай важливу роль у повсякденні неповнолітньої особи, сприяючи формуванню його особистості та допомагаючи віднайти власну систему ціннісних орієнтирів. Тому створення позитивного середовища у межах правового та соціально-психологічного консультування є оперативним методом профілактики та корекції наслідків девіантної поведінки неповнолітніх.

Отже, з метою профілактики та корекції девіацій неповнолітніх осіб, спричинених соціальною депривацією нами пропонується запровадити комплекс правових, педагогічних і соціально-психологічних заходів, що передбачає залучення до превентивної та корекційної роботи правників, правоохоронних органів, психологів, соціальних працівників, педагогів, громадських організацій та родини, як первинної ланки соціалізації неповнолітньої особи.

Висновки. Таким чином, соціалізація особи у контексті сучасних правових вимог і суспільних стандартів поведінки прямо залежить від їх дотримання, у протилежному випадку неприйняття їх неповнолітньою особою можна констатувати як поведінкові девіації. Під час війни девіантна поведінка неповнолітніх є доволі часто наслідком глибоких соціальних і психологічних зрушень у суспільстві. Війна не тільки руйнує інфраструктуру, але й зумовлює умови для проявів агресії, порушення правових норм і суспільних засад, зростання злочинності, посилення суїцидальних настроїв та інших девіацій. На основі узагальнення наукової літератури та практики профілактики девіантної поведінки систематизовано та відібрано такі ефективні напрямки, як активне інформування підлітків про наслідки вживання різних видів алко-, нарко- та токсичних речовин за рахунок підключення ЗМІ та інтернет-контенту, поширення наочних засобів, проведення «круглих столів», лекцій та бесід; роз'яснення правових норм, що стосуються різних аспектів асоціальної поведінки шляхом залучення фахівців правової сфери та запровадження їх тісної взаємодії з підлітками та їхніми батьками; формування навичок активного та культурного проведення дозвілля; надання консультативної допомоги з вирішення проблем (консультації юриста, психолога, лікаря,

педагога, консультування за допомогою ЗМІ); актуалізація тренду здорового способу життя; створення умов для самореалізації особистості в різних видах творчої, інтелектуальної, громадської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гарасимів Т.З. Історіографічні дослідження проблеми девіантної поведінки: тенденції та напрямки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 850. С. 174–182.
2. Профілактика деструктивної поведінки підлітків: *навчально-методичний посібник*. Т. Журавель & Ю. Удовенко. Видавництво ФО-П Буря О.Д. Київ, 2022. 144 с.
3. Ком'яга А.В., Головка В.М. Проблема поведінкової девіації молоді та профілактика девіантної поведінки неповнолітніх. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Том 2. С. 118–122.
4. Павелків В., Малахова О. Соціальна депривація як чинник формування девіантної поведінки у підлітків. *Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ*. 2021. № 16. С. 156–165.
5. Гачак-Величко Л.А. Девіантна поведінка неповнолітніх: до питання класифікації чинників. *Академічні візії*. 2022. Випуск 6-7. С. 39–44.
6. Правопорушення та профілактика правопорушень серед неповнолітніх. URL: <https://vdolynske.od.gov.ua/pravororushennya-ta-profilaktyka-pravororushen-sered-nerovnovolitnih>.
7. Рогатинська Н., Чижовська Н. Превентивна діяльність злочинності неповнолітніх. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 2 (34). С. 198–205.
8. Самойлов А.М. Організація самовиховання підлітків у процесі педагогічної профілактики девіантної поведінки. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2015. № 44. С. 97–102.
9. Максимова Н.Ю. Психологічні механізми адаптації девіантів до сучасного соціокультурного середовища. Київ: Педагогічна думка, 2015. 254 с.